

Damian Nowak
(Muzeum Ziemi Bieckiej w Bieczu)

Zmiany lokalizacji obiektów cerkiewnych na Łemkowynie w XVIII i XIX w.

Wybrane przykłady

Резюме

Зміни локалізації церковних об'єктів на Лемковині в XVIII і XIX ст.
Выбраны приміры

Предметом допису є kwestія зміны місця локалізації церковных об'єктів в границях єдного села на обшыри Лемковины в XVIII і XIX ст. В статі аналізуваны сут історичны мапы, писаны документи (головні деканальны візитації) і даны оперты на сучасных документацийных техниках – Light Detection and Ranging. Найчастійшы причыны зміны положыня церкви омовлено на примірі выбранных kwestий. Сут то: натуральный будовляный рух, просторовый розвиток села і зміны в адміністраційных границях парохії.

Ключовы слова: Ропиця Выжня, Ропиця Руска, Конечна, Крива, Мощанец, Рететів, Ізбы, Радоцина, цмонтір, грекокатолицькы церкви, транслокация сакральных об'єктів, деревяна церковна архітектура

Abstract

Changes in the Location of Orthodox Churches in the Lemko Region in the 18th and 19th Centuries: Selected Examples

The subject of the article is the issue of changing the location of church buildings within one village in the Lemko region in the 18th and 19th centuries. The article is based on the analysis of historical maps, written documents (mainly decanal visits) and data based on modern documentation

techniques – Light Detection and Ranging. The most common reasons for the change in the location of the church were discussed using the example of selected issues – the natural construction movement, spatial development of the settlement and changes in the administrative boundaries of the parish.

Keywords: Ropica Górna, Ropica Ruska, Konieczna, Krzywa, Moszczaniec, Regietów, Izby, Radocyna, cmentery, Greek Catholic churches, translocation of sacred objects, wooden church architecture

W tradycji budownictwa cerkiewnego przyjęła się praktyka wznoszenia nowych obiektów w miejscu starszych. Miało to naturalnie związek z sakralnym charakterem miejsca, w którym zlokalizowano świątynię. Jednak kontynuacja miejsca w wielu przypadkach nie została zachowana. Niniejszy artykuł jest próbą rozpoznania problemu na wybranych przykładach z obszaru Łemkownicy.

Pierwszym dokumentem, który pozwala na precyzyjne określenie położenia obiektu sakralnego w danej miejscowości, jest wielkoskalowa mapa Królestwa Galicji i Lodomerii, przygotowywana od 1775 r., a opracowana w latach 1779-1783 staraniem austriackiego Sztabu Generalnego Kwatermistrza. W polskim piśmiennictwie źródło to określane jest jako mapa Miega (od nazwiska kierującego projektem – Friedricha von Miega) lub zdjęcie józefińskie. W kontekście podjętego tematu wskazuje ona na zmianę lokalizacji obiektów cerkiewnych w kilku przypadkach. Zdjęcie józefińskie jako mapa sztabowa było opracowane w sposób dokładny, szczególnie precyzyjnie oznaczano na niej punktowe znaki topograficzne, w tym wypadku budowle o charakterze sakralnym, które w terenie stanowiły ważny element do określenia pozycji. Dzięki nowoczesnym technologiom dającym możliwość nałożenia i kalibracji map historycznych ze współczesnymi podkładami czy zdjęciami satelitarnymi można zweryfikować stopień precyzyjności nanoszenia obiektów sakralnych. W przypadku cerkwi z obszaru Łemkownicy oznaczonych na mapie Miega jest on bardzo wysoki i w znakomitej większości pokrywa się ze stanem faktycznym.

Najmniej rozpoznany dotychczas przykładem jest Ropica Górna (daw. Ropica Ruska), gdzie na przedmiotowej mapie cerkiew zaznaczono w północnej części wsi, w okolicy dzisiejszego mostu i przedszkola, czyli około 1 kilometra od miejsca, w którym obecnie znajduje się cerkiew. Wskazany obszar lokalizacji posiada wszystkie cechy, które tradycyjnie powinno mieć miejsce

przeznaczone dla obiektu sakralnego – jest eksponowany, położony na wysokiej, nadrzecznej terasie, przy krawędzi wąwozu strumienia Szczorb/ Szczob. Jego dodatkowym atutem było położenie na prawym brzegu Sękówki, wzdłuż którego rozciągały się zabudowania wsi, co naturalnie ułatwiało dojście do cerkwi, szczególnie w czasie wiosennych roztopów. Nieznana jest data erekcji parafii ani czas budowy pierwszej cerkwi we wsi, przyjmuje się, iż w obu przypadkach nastąpiło to w drugiej połowie XVI w. (Lustracja 2005, 675). Według wizytacji dekanalnej z 1761 r., parafialna cerkiew ropicka miała być *od dawna zniszczoną*, a w 1752 r., za zgodą biskupa przemyskiego Onufrego Szumlańskiego, odbudowana została staraniem wiernych (Wizytacja biec. 1761, 23). Wynika z tego, iż obiekt zaznaczony na przedmiotowej mapie był stosunkowo młody, liczył bowiem około 30 lat. Jego lokalizacja na skraju wsi, w pobliżu granicy z Sękową, zamieszkiwaną przez ludność obrządku rzymskokatolickiego, w kontekście przebiegu granic całej parafii, do której oprócz Ropicy należał również Dragaszów, wydaje się mało praktyczna. Zastanawiające jest również uposażenie probostwa. W cytowanej powyżej wizytacji wymienia się jedynie pólłanek nieprzynoszący cerkwi dochodu, gdyż od lat zagospodarowany był przez jednego z kmieci, który nie wiedząc, czyje pole użytkuje, płacił czynsz do starostwa w Bieczu (Wizytacja biec. 1761, 23). W rzeczywistości uposażenie parafii wynosiło przeszło 70 morgów, a wspomniany pólłanek stanowił jedynie część gruntów orných i prawdopodobnie tylko dlatego, że toczyły się wokół niego spory, zaakcentowany został w wizytacji dekanalnej. Grunta parafialne były rozbite i rozłożone w różnych, nawet przeciwległych częściach wsi (Metryka Józefińska, Ropica Ruska). Dla pierwotnego położenia cerkwi w Ropicy kluczowa jest informacja, że parafia posiadała grunty na niwie zwanej Szczorbem – czyli w miejscu, które precyzyjnie wskazuje mapa Miega, co zasadniczo eliminować może błąd kartograficzny przy nanoszeniu obiektu sakralnego. Pewien trop kryje też struktura architektoniczna istniejącej do dzisiaj ropickiej cerkwi. Według powszechnie przyjętego datowania obiektu, drewnianą cerkiew pw. św. Michała Archanioła zbudowano w 1813 lub 1819 r., czyli w końcowym okresie intensyfikacji józefińskich działań unifikacyjnych i latynizacyjnych w obszarze architektury cerkiewnej w monarchii habsburskiej. Znana nam forma cerkwi w Ropicy zdaje się jak najbardziej stylistycznie potwierdzać przyjętą dla niej chronologię, jednak obiekt ten posiada kilka cech charakterystycznych dla cerkwi pochodzących z XVIII w. i starszych. Jak zauważył Roman Reinfuss, który przeprowadził oględziny obiektu przed jego gruntownym remontem w 1967 r., ponad płaskimi stropami, w przestrzeni

strychowej widoczne były pozostawione fragmenty zrębowych, łamanych kopuł. Na tej podstawie wysnuł przypuszczenie, iż w 1813 r. nastąpiła gruntowna modernizacja starszego obiektu, a nie budowa nowego (Brykowski 1986, 126). Podczas rozpoznania przeprowadzonego w 2018 r. przez autora niniejszego tekstu nie zidentyfikowano już odnotowanych przez Reinfussa reliktyw, które prawdopodobnie zostały usunięte podczas wspomnianych prac remontowych, stwierdzono natomiast ślady (zaciosy) w górnych częściach zewnętrznych, zrębowych ścian prytworu (babińca) określających pierwotną lokalizację słupów nośnych wieży-dzwonnicy. Dodatkowym argumentem przemawiającym za dawniejszą, niż ta przyjęta, metryką cerkwi jest też archaiczne rozmieszczenie otworów okiennych w ścianach sanktuarium, a także odrzwia zachodnie zamknięte nadprożem w formie oślego grzbietu. Można więc postawić tezę, iż obecna cerkiew w Ropicy została wzniesiona co najmniej w połowie XVIII w. (prawdopodobnie w 1752 r.) na Szczorbie w północnej części wsi, natomiast w drugiej dekadzie XIX w. została translokowana na obecne miejsce (Wizytacja biec. 1761, 23). Dlatego też bezpośredniej przyczyny zmiany miejsca lokalizacji świątyni można doszukiwać się w jej oddaleniu od centralnej części wsi. Warunkiem sprzyjającym temu rozwiązaniu był też fakt posiadania gruntów parafialnych, tzw. ogrodów, w środkowej części miejscowości, które po zniesieniu parafii w 1786 r. i przyłączeniu Ropicy do parafii w Małastowie nie pełniły już swej pierwotnej funkcji – gospodarczej podstawy dla funkcjonowania parafii. Mogły więc zostać przekazane pod nową, bardziej praktyczną lokalizację cerkwi. Tym rozwiązaniem skrócono również o jedną piątą dystans pomiędzy cerkwią filialną, jaką była ropicka cerkiew, a probostwem w Małastowie.

Drugim przykładem jest Konieczna. Na mapie Miega cerkiew zaznaczona jest w północnej części wsi, w pobliżu granicy ze Zdynią, czyli w całkowicie innym miejscu, niż znajduje się obecna oraz znajdowała się poprzednia świątynia. Pewne światło na historyczną lokalizację cerkwi w Koniecznej może rzucać chronologia obiektów sakralnych w tej miejscowości. Nieznany jest rok budowy pierwszej cerkwi, jednak można przypuszczać, iż powstała ona w pierwszej połowie XVII w. Pierwsze informacje o obiekcie cerkiewnym w Koniecznej pochodzą dopiero z połowy XVIII w. W wizytacji dekanalnej z 1744 r. ujęto m.in., że cerkiew pw. Obrzezania Pańskiego była budowlą drewnianą, nakrytą trzema kopułami, z wysoką wieżą-dzwonnicy nad prytworem, znajdującą się w bardzo dobrym stanie technicznym. W czasie walk konfederatów barskich z wojskami rosyjskimi latem 1770 r. spłonęła część zabudowań wsi, cerkiew wówczas nie została uszkodzona, jednak zostało całkowicie

zniszczone gospodarstwo plebańskie. W kolejnych latach kondycja techniczna cerkwi zaczęła się pogarszać – w 1771 r. odnotowano, iż cerkiew jest już stara i chyli się ku upadkowi. Informację tę potwierdzały następne wizytacje, przeprowadzone w 1773 i 1775 r., w których stan obiektu określano już jako ruinę. Prawdopodobnie wkrótce po tym została rozebrana. Zakładając jednak, iż cerkiew ta położona była w północnej części wsi, można przypuszczać, że przetrwała jeszcze przez kilka kolejnych lat i została ujęta właśnie w tej lokalizacji na mapie Miega, nad którą prace trwały od 1779 r. Idąc dalej tym tropem – pod koniec XVIII w. lub na przełomie XVIII i XIX w. prawdopodobnie wzniesiono w Koniecznej nową cerkiew w nowej lokalizacji. Przesłanką potwierdzającą, że inwestycja ta nie miała charakteru kontynuacji (remont cerkwi w starym miejscu lub budowa nowej w starym miejscu), było nadanie nowego wezwania cerkwi, co należało do rzadkich praktyk i wiązać się mogło z zerwaniem tradycji miejsca. Dotychczasowe wezwanie świątyni (Obrzezanie Pańskie) zmienione wówczas zostało na św. Wasyla Wielkiego. W 1800 r. cerkiew konieczniańska utraciła status świątyni parafialnej i została przyłączona do parafii w Zdyni. Wiązało się to z wprowadzaną wówczas reformą administracyjną Cerkwi w Galicji, która zakładała m.in. redukcję liczby parafii. Działania te często łączyły się z pozbawieniem proboszczów likwidowanych parafii swych funkcji, dlatego też zdarzały się przypadki, że wstrzymywano likwidację, czekając na zwolnienie się posady na którejś z okolicznych parafii. Taka sytuacja miała prawdopodobnie miejsce w Koniecznej w 1800 r., kiedy proboszcz ks. Jan Obuchowicz otrzymał prezentę na sąsiednie probostwo w Zdyni, które zwolniło się po śmierci tamtejszego, długoletniego proboszcza ks. Wasyla Męcińskiego. Wzniesiona prawdopodobnie w nowym miejscu cerkiew przetrwała około 100 lat, gdyż pod koniec XIX w. została zniszczona w wyniku pożaru. W jej miejscu w latach 1903-1905 przedsiębiorstwo budowlane Jana Rybaka z Jasła wzniosło nową drewnianą cerkiew, która istnieje do dzisiaj, użytkowana jako filialna cerkiew prawosławna.

Analiza materiałów kartograficznych (w tym danych pomiarowych LIDAR z lotniczego skanowania laserowego ALS) nie pozwala jednoznacznie określić pierwotnej lokalizacji zespołu cerkiewnego w Koniecznej. Natomiast z dokumentacji katastralnej z końca XVIII w. wynika, iż role związane z funkcjonowaniem parafii zwane Popostwem i Cerkiewnym, położone były na niwie drugiej „od Bieszczadu zwana, [która – przyp. D. N.] Zaczyna się na Granicy Wsi Zdynia Państwa Kobyłańskiego kończy się u III Niwy” (Metryka Józefińska, Konieczna, 10). Niwa ta swą powierzchnią obejmowała zarówno miejsce domniemanej

pierwszej, jak i drugiej lokalizacji cerkwi, co widoczne jest na mapie katastralnej z 1850 r. (755M, IV-V). Role Popostwo i Cerkiewne sąsiadowały ze sobą, jako właściciel działek na Popostwie wymieniany był ks. Jan Obuchowicz, natomiast na Cerkiewnym Marianna Warchołka (Metryka Józefińska, Konieczna, 29-30).

Warto nadmienić, że historia o dawnej lokalizacji cerkwi została zachowana w zbiorowej pamięci mieszkańców Koniecznej, jednak bez precyzyjnego określenia miejsca, okoliczności oraz czasu translokacji. W celu potwierdzenia pierwotnego położenia cerkwi niezbędne jest więc przeprowadzenie rozpoznania archeologicznego.

Jednym z ciekawszych przykładów zamian lokalizacji świątyń na Łemkowie jest historia cerkwi w Krzywej, gdzie na przestrzeni 120 lat wzniesiono aż siedem obiektów cerkiewnych. Prawdopodobnie pierwsza cerkiew, nosząca wezwanie św. Kosmy i Damiana, wzmiankowana w 1692 r., dotrwała do pierwszej dekady XIX w. W 1812 r. dzięki fundacji kolatorskiej hr. Stanisława Wilhelma Siemieńskiego wzniesiono kolejną świątynię, zachowując tradycyjne wezwanie cerkwi. Cerkiew ta spłonęła około połowy XIX w. W 1854 r. dzięki staraniom gromady i przy wsparciu kolatora hr. Antona Friedricha Mittrowskiego zbudowano nowy obiekt, który jednak w 1895 r. spłonął doszczętnie. Budowa kolejnej cerkwi trwała przeszło dekadę i ostatecznie ukończono ją w 1906 r. (Шематизмъ 1879, 99). W lutym 1915 r. świątynia ta została spalona przez wojsko austro-węgierskie i do wznoszenia następnej, istniejącej do dzisiaj, przystąpiono dopiero w latach 1923-1924. W międzyczasie, jako tymczasową kaplicę, wykorzystywano zakupioną starą cerkiew z Radocyny, którą na czas budowy nowego obiektu dwukrotnie stawiano obok placu cerkiewnego. Wszystkie wznoszone kolejno świątynie nosiły wezwanie św. Kosmy i Damiana (Nowak 2015, 22).

W przypadku Krzywej zmiana lokalizacji nastąpiła w 1812 r., co potwierdzają dane kartograficzne ujęte zarówno na mapie Miega, jak i na późniejszej mapie katastralnej. Pierwsza wymieniana w źródłach cerkiew znajdowała się na terenie użytkowanego do dzisiaj cmentarza parafialnego, w jego dolnej wschodniej części. Zachował się widoczny zarys dawnego ogrodzenia cmentarza cerkiewnego, który naturalnie pełnił również funkcję cmentarza grzebalnego. Wyraźnie czytelny jest na obrazie wygenerowanym na podstawie danych z pomiaru LIDAR i pokrywa się on z granicami działki nr 275 wyrysowanej na mapie katastralnej z 1850 r. i oznaczonej jako cmentarz grzebalny. Działka ta ma kształt owalny, co charakterystyczne jest dla cmentarzy cerkiewnych, a jej parametry umożliwiały lokalizację na niej obiektu sakralnego. Wynika

z tego, że po obraniu nowego miejsca pod cerkiew stary cmentarz cerkiewny użytkowany był nadal jako grzebalny, a pod pochówki przeznaczone zostało również miejsce po samej cerkwi. W drugiej połowie XIX w. działka cmentarna została powiększona o parcelę nr 276, cmentarz w tej formie użytkowany jest do dzisiaj. Jako nową lokalizację cerkwi w Krzywej obrano wypłaszczenie powyżej drogi naprzeciw gospodarstwa plebańskiego, w pasie dawnego monolitycznego ładu należącego do popostwa. Miejsce to było dużo bardziej eksponowane niż poprzednie i znajdowało się w bezpośrednim sąsiedztwie drogi. W tym wypadku przyczyn zmiany lokalizacji można doszukiwać się w konieczności wydzielenia osobnego cmentarza grzebalnego, zgodnie z wprowadzonymi w Galicji od trzech dekad przepisami sanitarnymi. Pod pochówki zachowano więc tradycyjne miejsce, jakim był cmentarz cerkiewny, a pod obiekt sakralny wybrano nową lokalizację.

Na początku XIX w. miała miejsce również zmiana lokalizacji cerkwi w Odrzechowej. Poprzednia świątynia znajdowała się kilkaset metrów na północ od położenia kolejnej, istniejącej do dzisiaj cerkwi. Informacja o pierwszym położeniu cerkwi do dzisiaj obecna jest w zbiorowej pamięci mieszkańców wsi, potwierdza ją również mapa Miega. Stara cerkiew położona była na dawnym łąnie cerkiewnym, na cyplu poniżej gospodarstwa plebańskiego (budynek dawnej plebani pełni dzisiaj funkcję remizy OSP). Być może był to pierwszy obiekt sakralny w tej miejscowości, funkcjonujący od czasu powstania parafii w XVI w. W 1804 r. cerkiew w Odrzechowej była już w bardzo złym stanie technicznym: „Cerkiew pod tytułem Narodzenia Świętego Jana Chrzciciela z Drzewa całkiem, pod Dachem gontowym wybudowana już do upadku zgoła nachylona” (Specyfikacja 1804, 1). Również z uwagi na to, że Odrzechowa była jedną z najbardziej ludnych parafii na Łemkowynie, liczyła bowiem około 1,5 tysiąca wiernych, konieczna była decyzja o budowie nowego obiektu. Pod jego lokalizację wybrano tzw. Obszar, czyli część gruntów należących do miejscowego majątku szlacheckiego. W jego górnej części wytyczono bardzo duży plac cerkiewny oraz cmentarz grzebalny. W 1812 r. rozpoczęto budowę nowej, dużej murowanej cerkwi stylistycznie utrzymanej w duchu józefinizmu. Inwestycja ta sfinansowana została ze środków właściciela wsi Ignacego Urbańskiego, państwowego funduszu religijnego oraz miejscowej gromady. Budowę ukończono w 1817 r. (Nowak 2013, 160). W miejscu dawnej cerkwi w latach 60. XX w. postawiono budynek skupu mleka.

W Regietowie zmiana miejsca położenia nastąpiła w czasie budowy chronologicznie trzeciej cerkwi. Pierwsza, wzniesiona najpewniej na przełomie

XVI i XVII w., istniała do 1724 r., a po jej zniszczeniu w tym miejscu wzniesiono kolejną, noszącą wezwanie św. Michała Archanioła (Szanter 2005, 90). Była to jedna z najbogatszych świątyń w dekanacie bieckim i przez cały XVIII w. znajdowała się w bardzo dobrej kondycji technicznej. Usytuowana była w górnej części wsi, w znacznym oddaleniu od domów położonych na terenie Regietowa Niżnego. W pierwszej połowie XIX w. stan cerkwi zaczął się pogarszać, w czasie wizytacji w 1833 r. stwierdzono, że jest w stanie średnim i wymaga reparacji. Prawdopodobnie przeprowadzono prace remontowe, gdyż służyła jeszcze przez kilka lat. Na początku lat 60. XIX w. przystąpiono do budowy nowej, większej cerkwi. Postanowiono obrać dla niej inną lokalizację, bliżej środka wsi. Umiejscowiono ją na wysokim terenie, w zwężeniu doliny, a powyżej niej założono nowy cmentarz parafialny. Jej budowę ukończono w 1865 r., przenosząc na nią również tradycyjne wezwanie św. Michała Archanioła. Starą cerkiew rozebrano, pozostawiając prezbiterium jako kaplicę cmentarną. Świątynia w połowie lat 50. XX w. była translokowana do Żółkiewki koło Krasnegostawu z przeznaczeniem na kościół polsko-katolicki, natomiast prezbiterium po starej cerkwi przetrwało do początku XXI w., kiedy zostało rozebrane (w jego miejscu postawiono kaplicę prawosławną).

Zdarzało się także, że nowe obiekty cerkiewne lokalizowano w bezpośrednim sąsiedztwie starych. Miejscością, gdzie najpewniej znajdowały się aż trzy miejsca, w których zlokalizowano cerkwie, jest Grab. Pierwsza cerkiew powstała tam prawdopodobnie już w pierwszej połowie XVII w., kolejna kilkadziesiąt lat później – w wizytacji dekanalnej z 1743 r. określono ją jako niedawno zbudowaną. Dotrwała ona do początku XIX w., kiedy prawdopodobnie w wyniku pożaru została zniszczona. Nową cerkiew wzniesiono w 1808 r. i poświęcono w roku kolejnym, a w dwudziestoleciu międzywojennym była dwukrotnie remontowana. Po wysiedleniach, w 1953 r. została spalona (Wizytacja duk. 1743, 14; Wizytacja 1761, 15; Wizytacja 1775, 6; Wizytacja 1780, 30; Шематизмъ 1879, 138). Podstawowym źródłem do rozpoznania lokalizacji obiektów cerkiewnych w Grabiu jest mapa katastralna z 1850 r., na której wyraźnie widoczne są historyczny układ i forma parcel z przeznaczeniem na cele sakralne. Podobnie jak w przypadku Krzywej, na mapie zaznaczone są dwa cmentarze grzebalne, których kształt wskazuje na dawne użytkowanie jako cmentarze cerkiewne (działki nr 5033 i nr 5146), oraz nowa cerkiew, znajdująca się w ich sąsiedztwie. Wszystkie sąsiadujące działki, zarówno te zaznaczone jako cmentarze, jak i ta, na której wzniesiono w 1809 r. nową cerkiew, należały do miejscowej parafii i położone były w pasie dawnego łąnu

przypisanemu popostwu (*Dorf Jasionka*). Bez rozpoznania archeologicznego nie jest możliwe jednoznaczne przypisanie w przypadku dwóch starszych obiektów któregoś ze wspomnianych powyżej cmentarzy cerkiewnych. Nie wiadomo również, dlaczego w 1809 r. podczas wznoszenia nowej cerkwi, w sąsiedztwie miejsc po dwóch poprzednich, obrano nową lokalizację. Być może łączyło się to z użytkowaniem dawnych cmentarzy cerkiewnych jako cmentarzy parafialnych, przy czym warto zaznaczyć, że w tym czasie wraz z budową nowej cerkwi wytyczono również nowy cmentarz grzebalny, który z czasem, w drugiej połowie XIX w. wchłonął w swoje granice jeden z dawnych cmentarzy cerkiewnych. Drugi cmentarz cerkiewny, położony w bezpośrednim sąsiedztwie miejsca, gdzie stała nowa cerkiew, widoczny jest do dzisiaj – zachował się zarys dawnego kamiennego ogrodzenia. W miejscu spalonej, nowej cerkwi w 1972 r. wybudowano kaplicę rzymskokatolicką.

Kolejnym przykładem w tej grupie jest Moszczaniec, gdzie w 1834 r. wzniesiono nową cerkiew. Przypuszcza się, że pierwsza cerkiew w tej miejscowości istniała już pod koniec XVI w., jednak dokładne dane źródłowe o tym obiekcie pochodzą dopiero z drugiej połowy XVIII w. (Wizytacja jaśł. 1761, 57). Cerkiew przetrwała do połowy XIX w. i została ujęta na mapie katastralnej z 1851 r. Jej niewielkie rozmiary oraz czytelna na rzucie archaiczna bryła potwierdzać mogą jej dawną metrykę (Moszczaniec). Budynek nowej cerkwi wytyczono w ten sposób, iż przylegał on od strony północnej niemal bezpośrednio do starego cmentarza cerkiewnego. Wokół nowej cerkwi wydzielono również cmentarz cerkiewny, który połączono ze starym, nie nadając mu jednak tradycyjnego, owalnego kształtu. Jego nieregularna forma była wynikiem przebiegu granic sąsiednich działek, które nie należały do miejscowej parafii. Co najmniej przez kilkanaście lat obie cerkwie stały obok siebie (obie pw. św. Mikołaja). Stara cerkiew rozebrana została po 1851 r., natomiast nową zniszczono po 1947 r.

Podobna sytuacja miała miejsce w pierwszych latach drugiej połowy XIX w. w Zawadce Rymanowskiej. W 1855 r. rozpoczęto tam budowę nowej cerkwi, którą zlokalizowano w bezpośrednim sąsiedztwie starej. Pierwszą cerkiew w Zawadce prawdopodobnie wzniesiono w ostatniej dekadzie XVI w. Według wizytacji dekanalnej z 1760 r. był to już budynek stary, wniesiony z drewna, z murowanym prezbiterium i z murowaną ścianą ikonostasową. Murowane prezbiteria przy drewnianych obiektach były charakterystycznym zjawiskiem dla XVIII-wiecznej architektury cerkiewnej na obszarze południowo-wschodniej części dekanatu dukielskiego i południowo-zachodniej dekanatu

jaśliskiego. W czasie wizytacji z 1834 r. stwierdzono, że cerkiew jest za mała dla rozrastającej się parafii, a jej stan techniczny kwalifikował obiekt do rozbioru. W 1856 r. obok starej została wzniesiona nowa cerkiew, jej budowniczym był majster o nazwisku Bujakowski. W tym wypadku nowego obiektu nie wytyczono poza obrębem cmentarza cerkiewnego, tylko w jego granicach, na co pozwalała jego spora powierzchnia. Po ukończeniu budowy nowego obiektu starą cerkiew rozebrano, pozostawiając jednak murowane, zachowane do dzisiaj prezbiterium jako kaplicę.

Pod koniec XIX w., kiedy ożywił się ruch budowlany, coraz częściej zaczęto poszukiwać miejsc pod obiekty sakralne, spełniających coraz bardziej rosnące standardy wymagane zarówno przez duchownych, jak i wiernych. Dodatkowo na okres ten przypada wzrost zainteresowania zabytkami architektury cerkiewnej wśród badaczy. We Lwowie i w Krakowie powstają Grona Konserwatorów Galicji (Wschodniej we Lwowie i Zachodniej w Krakowie), których członkowie, w miarę swoich możliwości, również próbowali prowadzić działania ratunkowe przy obiektach zabytkowych zagrożonych rozbioru. Nakaz zachowania zabytku lub jego relikwii, egzekwowany prawem dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym, w niektórych przypadkach miał wpływ na wybór nowego miejsca pod cerkiew, jednak najczęściej strona inwestorska starała się go ominąć, gdyż nie dość, że generowało to koszty z nabyciem odpowiedniej parceli, to długofalowo wiązało się z utrzymaniem dodatkowego (zabytkowego) obiektu.

Oprócz wyżej omówionych, pod koniec XIX i w pierwszej połowie XX w. lokalizację nowych obiektów cerkiewnych zmieniono w Izbach, Radocynie, Przegoninie, Oparówce, Krasnej, Klimkówce, Pętnej, Żegiestowie, Czarnorzekach, Lipowcu i Gładyszowie.

Bibliografia

- Archiwum Państwowe w Przemyślu.
Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego (zesp. 142): *Wizytacje dekanatu bieckiego 1743-1744, 1761*. Sygn. 19.
Wizytacja dekanatu jaśliskiego 1761. Sygn. 26.
Wizytacje dziekańskie dekanatu dukielskiego 1765. Sygn. 20.
Wizytacje dziekańskie dekanatu dukielskiego 1774, 1789. Sygn. 21.
Wizytacje dziekańskie dekanatu dukielskiego 1835, 1839. Sygn. 3548.

Archiwum Geodezyjne (zesp. 126):

Dorf Grab in Galizien Jasloer Kreis (mapa). Sygn. 476M.

Dorf Jasionka sammt den Ortschaften Banica und Krzywa in Galizien Jasloer Kreis (mapa). Sygn. 636M.

Dorf Konieczna in Galizien Jasloer Kreis (mapa). Sygn. 755M.

Dorf Ruska Ropica in Galizien Jasloer Kreis (mapa). Sygn. 1447M.

Moszczanec in Galizien (mapa). Sygn. 1083M.

Parafia Greckokatolicka w Odrzechowej (zesp. 2077):

Specyfikacja wszystkich realności, praw i dochodów do cerkwi pod tytułem Narodzenia S. Jana Chrzyciciela Obrządku Greckokatolickiego w dekanacie i Cyrkule Sanockim Diecezji Grecko Przemyskiej roku 1804 spisana i podpisana. Sygn. 1.

Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie

Metryka Józefińska (fond 19):

Op. 2: *Cyrkuł Dukielski*, spr. 240 *Ropica Ruska*.

Op. 2: *Cyrkuł Dukielski*, spr. 254 *Konieczna*.

Publikacje

Brykowski, Ryszard. 1986. *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*. Wrocław: Ossolineum.

Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779-1783, t. V. 2014. Red. Waldemar Bukowski, Bogusław Dybaś, Zdzisław Noga. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.

Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783. Die Josephinische Landesaufnahme von Galizien 1779-1783, t. III. 2015. Red. Waldemar Bukowski, Bogusław Dybaś, Zdzisław Noga. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.

Lustracja dóbr królewskich województwa krakowskiego 1659-1664, cz. 2. 2005. Wyd. Alicja Falniowska-Gradowska, Franciszek Leśniak. Warszawa: Wydawnictwo Neriton. Instytut Historii PAN.

Nowak, Damian. 2013. *Odrzechowa. Zarys dziejów*. Odrzechowa-Krosno: Krośnieńska Oficyna Wydawnicza.

Nowak, Damian. 2015. „Szkice do dziejów Radocyny”. *Magury* 15: 5-36.

Szanter, Zofia. 2005. *Dorzecze górnej Ropy. Historia i sztuka cerkiewna XVIII wieku*. Warszawa: Towarzystwo Karpackie.

Шематизмъ всего Клира руского католического Богомъсп спасемои Епархию Перемышльскои на годъ отъ рожд. Хр. 1879. 1879. Перемышль.